

Володимир ЧЕРКАСОВ (Кіровоград)

У статті обґрунтовано мету, завдання і зміст загальної музичної освіти й художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

В статье обосновано цель, задачи и содержание общего музыкального образования и художественно-эстетического воспитания учащихся общеобразовательных учебных заведений.

Ключові слова: загальна музична освіта, художньо-естетичне виховання, музичне мистецтво.

Постановка проблеми. Вступ України до світового освітнього товариства вимагає нових підходів до визначення мети, завдань і змісту загальної музичної освіти, що уможливило б ефективність художньо-естетичного виховання молоді на сучасному етапі розвитку суспільства. Розробка та запровадження в навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів концепції мистецької освіти сприяє формуванню морально-естетичних якостей та особистісно-ціннісних орієнтирів молоді на засадах творчої колективної діяльності, що є актуальним і своєчасним.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз джерел педагогічного та мистецького спрямування підтверджує, що вітчизняними науковцями Е.Абдулліним, Ю.Алієвим, Л.Безбородовою, Д.Кабалевським, О.Лобовою, Л.Масол, О.Михайличенком, О.Ніколаєвою, О.Олексюк, В.Орловим, М.Осенневою, О.Отіч, Г.Падалкою, Е.Печерською, О.Ростовським, О.Рудницькою, Л.Школяр досліджено зміст, форми й методи професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів музики у вищих навчальних закладах, виявлено вплив різних жанрів музичного мистецтва на художньо-естетичне та музично-естетичне виховання молоді. Тематика нашого наукового пошуку значною мірою доповнює дослідження названих авторів, дає змогу визначити сутність загальної мистецької освіти й виявити її вплив на становлення особистості.

Мета статті полягає в обґрунтуванні мети, завдань і змісту загальної музичної освіти спрямованої на художньо-естетичне виховання молоді в умовах сучасних загальноосвітніх навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Цілком закономірно, що вивчення будь-якої навчальної дисципліни зумовлено визначенням мети, завдань,

змісту, принципів, методів і форм її існування. Для з'ясування мети музичної освіти вважаємо за доцільне проаналізувати погляди зарубіжних і вітчизняних науковців щодо зазначеного феномена в контексті загальної мистецької освіти.

Аналіз шкільних програм з предмета «Співи» й «Музика і співи», за якими працювали вчителі у ХХ столітті уможливив в історичній ретроспективі дослідити, як змінювалася мета, котра узагальнювала зміст музичної освіти, роботу вчителя і учнів на уроках і в процесі позакласної діяльності. Так, у пояснювальній записці до шкільних програм з музичного виховання 1917–1933 років наголошувалося, що «мета навчання музиці – зробити випускника школи музично-розвиненим і музично-грамотним». У програмах 1934–1960 років акцент було зроблено на ідеологічний аспект виховання. У них зазначалося, що «Співи в школі повинні забезпечувати комуністичне виховання дітей». Шкільні програми 1960–1970 років зосереджували увагу вчителя на музичному вихованні, розвитку й навчанні дітей, а також впливу зазначених процесів на «повноцінне формування особистості дитини».

У 70-х роках ХХ століття Д.Кабалевським було розроблено та запропоновано концепцію музично-естетичного виховання школярів, суть якої полягала в тому, щоб увести учнів у світ музичного мистецтва, навчити їх любити й розуміти музику в багатстві її форм і жанрів. Відповідно до зазначеного, мету музично-естетичного виховання Д.Кабалевський убачав у тому, щоб «виховати в учнів музичну культуру як частину всієї їхньої духовної культури» [3, с. 3-4]. Науковець наголошував, що формування музичної культури відбувається за наступними напрямками: ознайомлення зі світовими музичними цінностями; виховній спрямованості музичного мистецтва; у процесі сприймання, виконання та створення творів музичного мистецтва; впливу музичних творів на емоційно-ціннісну сферу особистості; розвиток музичних здібностей та мислення школярів.

Російські науковці Е.Абдуллін й О.Ніколаєва, розвиваючи концепцію музичної освіти Д.Кабалевського, наголошують, що мета сучасної музичної освіти полягає в «становленні та розвитку музичної культури учнів як частини їхньої загальної духовної культури» [1, с. 58]. Музична культура учнів формується в процесі навчання і виховання, активної музично-творчої діяльності як на уроках, так і під час позакласних музичних виховних заходів.

Думку Е.Абдулліна й О.Ніколаєвої стосовно мети музичної освіти підтримує Л.Школяр, котра наголошує, що мета музичної освіти полягає у формуванні музичної культури молоді, у процесі якої відбувається розвиток музичних здібностей, а саме: «мистецтва сприймати, мистецтва відчувати, мистецтва мислити». В основу концепції формування

музичної культури учнів науковцем покладено три складові, а саме: музичний досвід, музичну грамотність і музично-творчий розвиток особистості.

Сучасні російські дослідники М.Осеннева й Л.Безбородова, узагальнюючи досвід робіт із учнями різних вікових груп, наголошують, що «розвиток музичної культури школярів – фундаментальна мета музичного виховання» [5, с. 138]. Такої ж позиції дотримується Ю.Алієв. Науковець зазначає, що музична культура – це інтегроване явище, показниками якого є любов до музики, емоційне ставлення, потреба спілкуватися з музикою, музична спостережливість, володіння музично-теоретичними знаннями, розвиток музичних смаків, потреб і переконань, критичне ставлення до музики тощо [2].

Наприкінці ХХ століття О.Рудницька запропонувала нову концепцію загальної мистецької освіти, яка суттєво вплинула на подальший розвиток музичної освіти й з'ясування її мети. Призначення мистецької освіти, її мету науковець убачає у формуванні музичної культури особистості.

Сучасний вітчизняний дослідник теорії та методики музичної освіти О.Ростовський наголошує, що мета музичної освіти полягає у «формуванні музичної культури як складової духовної культури особистості. Під музичною культурою слід розуміти індивідуальний соціально-художній досвід особистості в царині музичного мистецтва» [7, с. 5].

Початок ХХІ століття увійшов в історію вітчизняної системи освіти як період модернізації загальної мистецької освіти та її складової музичної освіти. Л.Масол, теоретично обґрунтовуючи концепцію загальної мистецької освіти, наголошує, що її мета полягає в тому, щоб «у процесі перцептивно-аналітичної та художньо-практичної діяльності формувати в учнів цілісний художній образ світу як інтегральну основу світогляду, виховувати естетичне ставлення до явищ дійсності й особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва, стимулювати творчий потенціал особистості, розвивати загальні й спеціальні здібності, якості й компетентності, художньо-образне мислення, потребу й здатність до художньо-творчої самореалізації та духовного самовдосконалення» [4, с. 250].

Підсумовуючи, можна з упевненістю стверджувати, що узагальнення досвіду зарубіжних і вітчизняних науковців у галузі музичної освіти дав змогу визначити *мету музичної освіти як процес формування музичної культури молоді на уроках музичного мистецтва і в позааудиторній діяльності (у візькому розумінні), як складову духовної культури особистості (у широкому значенні).*

Завдання музичної освіти зумовлені змістом самої освіти, прогнозують процес музичного навчання, виховання і розвитку молоді й спрямовані на розв'язання поставленої мети, а саме – формування музичної культури особистості. Щодо визначення завдань музичної освіти – то це те, що стосується моделювання, проектування та організації навчально-виховного процесу. Їхній зміст пов'язано з конкретними музично-педагогічними технологіями спрямованими на навчання, виховання й музично-естетичний розвиток особистості. Це дає нам уявлення про те, на що спрямовується зміст музичної освіти.

Основні завдання музичної освіти полягають у:

- формуванні вокально-хорових умінь і навичок учнів, необхідних для оволодіння передбаченим програмою шкільним пісенним репертуаром, а також для подальшого самовдосконалення й участі в самодіяльних хорових колективах з метою формування культури почуттів, збагачення емоційно-художнього досвіду, становлення морально-естетичних цінностей;
- формуванні уявлень про сутність, види й жанри музичного мистецтва в процесі ознайомлення з класичною, народною і сучасною музикою під час інтерпретації її змісту, інтонаційно-образної мови, у процесі колективних обговорень та дискусій, висловлювання власних суджень і аргументів, думок і оцінок, а також виховання світоглядних уявлень і ціннісних орієнтацій у галузі музичного мистецтва;
- досягненні музичної грамотності школярів під час опанування основ музичної грамоти, засвоєння музичних понять і музичної термінології, необхідних для сприймання та усвідомлення, а також інтерпретації творів музичного мистецтва;
- оволодінні навичками гри на музичних інструментах для участі в оркестровому й ансамблевому музикуванні, розвитку універсальних творчих якостей, потреб у художньо-творчій самореалізації та духовно-естетичному самовдосконаленні;
- розвитку музично-творчих здібностей та самовиявленні в процесі вокальної, інструментальної, ритмічної та пластичної імпровізації, а також особистісна участь в естетичному перетворенні навколишнього світу й розвитку образно-асоціативного мислення, пізнавальних інтересів, уяви й фантазії;
- розвитку художньо-образного мислення в процесі музично-пластичної діяльності, що сприяє розкриттю емоційно-почуттєвої сфери, внутрішнього духовного потенціалу, стимулює почуття емпатії та потребу в спілкуванні з високохудожніми творами музичного мистецтва.

Запропоновані завдання позитивно впливають на показники і критерії сформованості компетентностей, моніторинг оцінювання та корегування художньо-естетичної діяльності.

Для визначення змісту загальної музичної освіти нам необхідно з'ясувати сутність зазначеної категорії й охарактеризувати зовнішню значущість досліджуваного феномена. Отже, *зміст загальної музичної освіти як педагогічної категорії та складової системи освіти є своєрідною моделлю формування музичної культури особистості, передбачає навчання, виховання й самовиховання молоді засобами різних видів музичного мистецтва як на уроках, так і в позааудиторній діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах та закладах загального художньо-естетичного виховання. Він являє собою адаптовану систему знань, умінь і навичок, форм і засобів музичної діяльності. Крім того, у його основу покладено музично-педагогічні технології, оволодіння якими забезпечує світоглядний, інтелектуальний, естетичний, етичний, емоційно-ціннісний та музично-творчий розвиток особистості.*

Зміст загальної музичної освіти визначається Державним стандартом базової й повної загальної середньої освіти й ґрунтується на положеннях Концепції загальної середньої освіти. Його розробка вимагає науково обґрунтованих підходів у визначенні загальноосвітніх і спеціальних компонентів, співвідношення гуманістичного, естетичного, етичного, інтелектуального та музично-творчого розвитку.

Варто зазначити, що зміст загальної музичної освіти регламентується навчальною програмою з предметів «Музика» та «Музичне мистецтво», які враховують національні музично-педагогічні традиції та сучасні тенденції розвитку музичної культури в Україні. Тож цілком зрозуміло, що кожний етап розвитку суспільства, освіти, культури й мистецтва висуває нові вимоги до змісту загальної музичної освіти.

Набуття Україною державної незалежності прискорило процес реформування загальної музичної освіти. Загальноосвітні навчальні заклади завершили перехід до навчання за програмою Д.Кабалевський-О.Ростовський, в основу якої покладено три кити в музиці – пісня, танець, марш. Саме в цей період було створено передумови для створення концепції загальної мистецької освіти, яка охоплювала музичну, художню, театральну, хореографічну освіту, кіноосвіту тощо.

Методологічною основою модернізації змісту сучасної мистецької освіти, до якої входить загальна музична освіта, стали загальнолюдські й національні цінності, гуманістичне ставлення до надбань світової культури, виховання особистісних якостей, гуманітаризація змісту навчання, наступність у засвоєнні змісту навчального матеріалу між початковою й основною школою та основною і старшою школою, інтернаціональне виховання на засадах поліхудожнього підходу та фундаменталізації музично-освітньої системи.

Тому цілком імовірно стверджувати, що зміст загальної музичної освіти регламентується навчальною програмою, яка *ґрунтується на принципах* єдності національного та загальнолюдського; взаємодії компонентів соціального досвіду; неперервності й наступності; варіативності; поліхудожності. Ці принципи вважаються головними й спрямовані на формування освітніх компетенцій учнів. Крім того, в основу навчальної програми також *покладено принципи*: науковості, цілісності, тематизму, систематичності й послідовності, доступності, міцності, свідомості й активності, наочності, зв'язку навчання з практичною діяльністю.

Слушно зазначити, що навчальна програма з «Музичного мистецтва» *охоплює шість змістових блоків*, які перебувають у прямопропорційній залежності до основних музично-педагогічних технологій та уможливають реалізацію поставленої мети. Суть зазначених змістових блоків полягає в наступному:

- художньо-естетичному сприйманні музики українських і зарубіжних композиторів у широкому діапазоні її видів, жанрів і форм та інтерпретація інтонаційно-образного змісту прослуханих творів у процесі колективних обговорень і дискусій;
- набутті вокально-хорових навичок у процесі виконання пісень, співі із супроводом та без нього;
- набутті умінь і навичок гри на музичних інструментах;
- набутті навичок імпровізації, застосування музики як засобу комунікації та творчого самовираження особистості;
- практичному засвоєнню основних музичних понять та необхідної музичної термінології, усвідомленні особливостей музичної мови, специфіці вираження художньої інформації в музиці;
- опануванні музики у зв'язках з іншими видами мистецтва для глибшого розуміння специфіки її образної мови та загальних закономірностей художнього розкриття дійсності й внутрішнього світу людини в мистецтві [6, с. 4–5].

Для порівняння проаналізуємо зміст навчальної програми «Музика» для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів розробленої відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти й підготовленої О.Ростовським, Л.Хлебниковою і Р.Марченко, а також зміст програми «Музичне мистецтво» для 5–8 класів загальноосвітніх навчальних закладів розробленої відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Програма підготовлена авторським колективом на чолі з Б.Фільц.

У першому класі відбувається знайомство з *музикою як видом мистецтва, що передає почуття людей і розповідає про їхнє життя й навколишній світ*. У першому півріччі діти навчаються сприймати зміст і

характер музичних творів, усвідомлюють високі й низькі, довгі та короткі, гучкі й тихі музичні звуки. Сприймаючи вокальну й інструментальну музику, учні розпізнають виявлення в ній різних настроїв, почуттів, образів. На уроках вчитель зосереджує увагу на таких поняттях, як: композитор, мелодія, пісня, колискова, танець, марш, щедрівка. У другому семестрі учні вивчають *життєвий зміст музики, спостерігають, як композитори-класики у своїх творах передають красу природи та казкові образи*. Крім того, знайомляться із засобами музичної виразності й розпізнають головні ознаки пісні, танцю, маршу.

На уроках музики в другому класі учні дізнаються *про роль композитора, виконавця і слухача у створенні, виконанні й сприйманні музики*. *Пісня, танець і марш презентовано як основа музики*. У програмі визначено їхні різновиди та життєві обставини, за яких звучать зазначені жанри. Увага школярів зосереджується на *виражально-зображальних можливостях кожного з типів музики*, а також на характерних виражальних засобах, інтонаційних особливостях, відмінностях у музиці маршу, пісні, танцю. Діти усвідомлюють виражальні та зображальні можливості музики, переконуються у тому, що *життя є джерелом музичного мистецтва*. Учитель підводить дітей до того, що музика розкриває внутрішній світ людини (характери, настрої, почуття, думки), зображує різноманітні рухи, певні життєві події, картини природи, звукові сигнали. Учні співпереживають, виявляють почуття й стани розкриті у творах композиторів-класиків.

У третьому класі увага учнів зосереджується на тому, що *пісенність, танцювальність і маршовість, як особливі якості музики, пов'язані з піснею, танцем і маршем*. За допомогою вчителя діти здійснюють характеристику кожного жанру музики, його поєднання в музичних творах (пісня-марш, пісня-танець) та використання в українській народній музиці й творах композиторів-класиків. *Засвоєння теми «Інтонація» відбувається на виявленні спільності розмовної та музичної мов* (посилення і послаблення звучання, чергування сильних і слабких часток, смислові наголоси, паузи). Порівнюються запитальні, стверджувальні, окличні інтонації в мові та музиці. Учні вивчають скоромовки, ритмічні, зображальні й виражальні інтонації.

У четвертому класі продовжується вивчення музики тим, що учні ґрунтовно *знайомляться з музикою свого народу*, визначають її роль у житті кожного та зв'язок із життям і побутом українського народу. За допомогою вчителя досліджують джерела й традиції народної музичної творчості, інтонаційні особливості й своєрідність музичного надбання українського народу. Крім того, підлітки знайомляться з професійною музикою, написаною в народному дусі, колисковими піснями, дитячим фольклором, календарно-обрядовими, жартівливими й жартівливо-

танцювальними піснями. Учні отримують уявлення про історичні пісні, думи та ліричні пісні, а також про їхні характерні риси.

Завершується вивчення музики в початковій школі темою *«Музика не знає кордонів»*. Учні виявляють спорідненість музики слов'янських народів, спільні властивості українських і російських протяжних ліричних пісень. Водночас діти знайомляться з музичною культурою Прибалтики, Кавказу, Середньої Азії, країн Європи та світу.

Зміст навчального матеріалу п'ятого класу спрямовано на усвідомлення учнями *взаємозв'язків музики, мистецтва слова та візуальних образів*. У першому семестрі молодь на прикладах вокальних, хорових та музично-сценічних жанрів опановує споріднені за характером образи музичних та літературних творів. Поряд з цим програма зосереджує увагу суб'єктів навчального процесу на виявленні *специфіки в порівнянні образної мови музики з мовою літератури*. Цілком зрозуміло, що встановлення зв'язків музики з образотворчим мистецтвом здійснюється через споріднені емоційні настрої. Як і в першому семестрі передбачено виявлення *специфіки й спільних підходів до інтонаційно-образної мови музичного та образотворчого мистецтва*.

Учні шостого класу *оволодівають закономірностями впливу музики на духовний світ людини*. Вони спостерігають, як за допомогою музики змінюється емоційний стан людини, усвідомлюють роль музики в духовному житті особистості. У другому семестрі підлітки переконуються в тому, що музичне мистецтво сприяє формуванню свідогляду й духовності особистості. *Спостерігають, як у музиці виявляються життєві ситуації та світоглядні позиції людей і якими засобами виразності композитор зображає історичні події та навколишнє середовище*.

Підлітки сьомого класу знайомляться з *палітрою музичних образів*. Пізнання образного змісту музики відбувається через засвоєння *ліричних, драматичних, героїчних та пасторальних творів музичного мистецтва, у яких композитори відтворили певні події, життєві ситуації та внутрішній світ людини*. Усвідомлення того, що музичний образ є основою хорової, вокальної та інструментальної музики, сприяє осмисленню образного змісту самої музики. Молодь занурюється в інтонаційно-образний зміст музичного твору, вона аналізує драматургію різних за жанрами та формами музичних композицій, здійснює порівняльну характеристику музичних образів. На основі набутого досвіду учні *аналізують композицію музичного твору, визначають основні типи музичної драматургії*.

Тема *«Музичне мистецтво і сучасність»* підсумовує вивчення музичного мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах. Учні восьмого класу *досліджують відлуння епох у музичному мистецтві*,

виявляють особливості й відмінності академічної та розважальної музики, визначають характерні риси творчості відомих композиторів минулого і сучасності, характеризують музичну спадщину видатних представників різних національних культур. Завершує вивчення музичного мистецтва тема «Музика в діалозі з сучасністю», котра узагальнює основні знання, уміння й навички в галузі музичного мистецтва та доводить вплив музики на емоційну сферу особистості й формування уявлень про закономірності й тенденції існування музичного мистецтва.

Висновки. З огляду на зазначене необхідно наголосити, що зміст навчальної програми з «Музики» та «Музичного мистецтва» в загальноосвітніх навчальних закладах визначає педагогічно адаптований і ціннісно зорієнтований зміст загальної музичної освіти. Оволодіння молоддю закономірностями та тенденціями розвитку музичного мистецтва передбачає розвиток таких особистісно-ціннісних якостей, як: творча активність, музичні здібності, креативність, толерантність, а також формування духовних цінностей, світоглядних уявлень, естетичної культури, пізнавальних інтересів у царині музичного мистецтва.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абдуллин Э.Б., Николаева Е.В. Теория музыкального образования: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / Э.Б. Абдуллин, Е.В. Николаева. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 336 с.
2. Безбородова Л.А., Алиев Ю.Б. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 308 с.
3. Кабалевский Д.Б. Основные принципы и методы программы по музыке для общеобразовательной школы: Программа по музыке (с поурочной методической разработкой) для общеобразовательных школ. 1–3 классы. М.: Просвещение, 1980. – 78 с.
4. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія / Л.М. Масол. – К.: Промінь, 2006. – 432 с.
5. Осеннева М.С., Безбородова Л.А. Методика музыкального воспитания младших школьников: Учеб. пособие для студ. нач. фак. педвузов. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 368 с.
6. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Художньо-естетичний цикл 5–11 класи. Навчально-практичне видання. К.: Ірпінь, 2005. – 231 с.
7. Ростовський О.Я. Методика викладання музики у початковій школі: Навч.-метод. посібник. – 2-е вид., доп. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 216 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Черкасов Володимир Федорович – доктор педагогічних наук, професор, завідувачий кафедрою музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: становлення і розвиток музично-педагогічної освіти в Україні, професійно-педагогічна підготовка вчителів мистецьких дисциплін, формування естетичної культури особистості.